

Walborg Fjeldstad

Blikk på hode og hatt

Høgskolen i Hedmark
Notat nr. 1 – 2002

Online-versjon (pdf)

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra notatet i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I notatserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres f.eks milepel dokumentasjon av et forsknings- og/eller utviklingsprosjekt, eller andre dokumentasjoner på at et arbeid er i gang eller er utført.

Notatet kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark.
(<http://www.hihm.no/Publikasjon/default.htm>)

Notat nr. 1 - 2002

© Forfatteren/Høgskolen i Hedmark

ISBN: 82-7671-187-1

ISSN: 1501-8555

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Blikk på hode og hatt.

Forfatter: Walborg Fjeldstad

Nummer: 1

Utgivelsesår: 2002

Sider: 66

ISBN: 82-7671-187-1

ISSN: 1501-8555

Oppdragsgiver:

Emneord: Kunst og håndverk, hodeplagg, design, hodeutsmykking

Sammendrag:

Rapporten gir en kort oversikt over hodeutsmykking og bruk av hodeplagg gjennom ulike perioder i stilhistorien, samt studenters eget skapende arbeid som svar på tilegnet teoretisk og praktisk kunnskap om temaet. L – 97 legger opp til tema og prosjektorientert undervisning. Det er derfor viktig at framtidige lærere som skal undervise i Kunst og håndverk får en helhetlig forståelse om et tema. På bakgrunn av det kan de bedre forstå hvorfor produkter, i dette tilfelle hodeplagg, ofte i sitt uttrykk blir et speilbilde av samtiden. For å illustrere stilepoken, er det stort sett vist til portrettkunst gjennom tidene. Slik blir også studentene kjent med kunstnere fra de aktuelle perioder. Studentarbeidene er utført ved Kunst og håndverk I, (5 vekttall) Temaet har tatt hensyn til at det ligger under krav i L-97 og fyller mål i Kunst og håndverksfaget i allmennlærerutdanningen.

Høgskolen i Hedmark

Title: A look at heads and hats

Authors: Walborg Fjeldtad

Number: 1

Year: 2002

Pages: 66

ISBN: 82-7671-187-1

ISSN: 1501-8555

Financed by:

Keywords: Arts and crafts, headwear, design, head ornamentation

Summary:

The report gives a short overview of head ornamentation and the uses of headwear throughout different periods in the history of style, along with the students' own creative work in response to acquired theoretical and practical knowledge of the subject. The Norwegian National Curriculum (L-97) encourages teaching based on theme and project work. It is therefore important that tomorrow's teachers of arts and crafts gain a broad understanding of a theme. This will put them in a better position to understand why a product - in this case headwear - will very often reflect the society of its time.

To illustrate particular styles, reference is made to portrait paintings throughout history. In this way, students become familiar with artists from the periods in question. The students' practical work is part of the Arts and Handwork Course at the College (a 15 point/credit course). The theme meets the needs and aims stipulated in the National Curriculum and in the Teacher Training Programme.

Forord

Begrunnelsen for dette heftet er å gi en kort oversikt over bruk av hodeplagg og hodeutsmykking gjennom ulike perioder i stilhistorien. Heftet er tenkt som inspirasjon og informasjon innen dette området, en hjelp for studenter og lærere som driver med skapende arbeid.

Som lærer i Kunst og håndverk ved Høgskolen har jeg i min undervisning ofte knyttet de praktiske oppgaver til stilperioder. Jeg mener det er viktig at studentene får en helhetlig kunnskap om tidsperioden, og kan slik forstå hvorfor produkter ofte i sitt uttrykk blir et speilbilde av samtiden. Jeg tror gjennomarbeidet forståelse gir grobunn for ideer og fornyelse i skapende arbeid.

For å illustrere stilepoken presenterer jeg stort sett portrettmalerier fra de ulike perioder. Slik blir studentene kjent med kunstnere fra den aktuelle perioden. I tillegg viser jeg eksempler på studentarbeid fra undervisning ved Kunst og håndverk I, 5 vekttall. Dette er studenters synlige svar på bl. a inntrykk fått gjennom forelesning, bevisst innhenting av kunnskap om temaet, samt besøk på museum. Gjennom teknisk erfaring og bearbeiding av stoffet har studentene kommet fram til eget uttrykk i form av hodeplagg.

Temaet har tatt hensyn til at det ligger inn under krav i L-97 og fyller mål i Kunst og håndverk-faget i allmennlærerutdanningen.

Walborg Fjeldstad

Hamar, 01. 01. 2002

Innholdsfortegnelse

FORORD	7
EGYPT - ET LIV FOR DET EVIGE	11
PERSIA - DE UDØDELIGE	15
ANTIKKEN	19
ROMANSK PERIODE - BOT OG BEDRING	23
GOTISK - DET HIMMELSTREBENDE	25
RENESSANSE - TID FOR GJENFØDELSE OG FORNYING	29
BAROKKEN - KONTRASTENES TID.....	33
ROKOKKO - TID FOR BEHAGELIGHET OG ELEGANSE.....	37
KLASSISISME OG EMPIRE - IMITASJONER OG MANGFOLD	43
JUGENDSTIL -DEN NYE STIL	51
FUNKSJONALISME - ENKELT OG PRAKTISK	53
BILDEOVERSIKT	57
LITTERATUR	65

Egypt - et liv for det evige

Ca. 5000- 550 f. Kr.

Egypterne mente at livet her på jorden var svært kort, mens tiden de gikk inn i etter døden skulle vare lenge. Derfor ble gravene utstyrt med alt de trengte til livets opphold etter døden. Slik kan en si at egypterne levde et liv i forberedelse til døden. De var innstilt på et fredelig liv, og Nilen ga fruktbar jord. Sammen med stort sett stabil sosial struktur, religion og tro på universets evighet, kom dette også til å prege deres fornuttrykk.

Hodebekledning var i alminnelighet forbeholdt herskeren. Men de som hadde råd, hadde en parykk av saueull eller menneskehår. Parykken var svært viktig, og det var forbundet med fornemt håndverk å være parykkmaker. Parykkene var av ulike typer, ofte halvlang, klippet rett over, innsatt med bivoks eller flodhestfett som gjorde den stiv. Håret kunne være glatt eller flettet i små fletter. Opprinnelig ble parykken brukt som vern mot sola, eller skjule manglende hårvekst. På bildet ser vi prinsesse Nofret, ca. 2500 f.Kr. Parykken hennes har firkantet form, i samsvar med tronen hun sitter på.

Hodeplagget ga signal om hvilken rang, tilhørighet en hadde. Rundt 4000 år f. Kristus var kongedømmet delt i to: Øvre - og Nedre Egypt. De to kongedømmene hadde forskjellig utformede kroner. Dette er dronning Nefertiti, 1379-1366 f.Kr. Hun bærer Nedre- Egypts flatt avskårne *røde* krone.

På denne skifertavlen bærer kong Narmer den *hvite* krone, symbol på Øvre- Egypt. Han samlet Egypt til ett rike. Her vises han i det han seirer over de som motsatte seg samling av Øvre og Nedre Egypt, ca. 3100 f.Kr.

Etter sammenslåingen markerte herskerne dette ved hjelp av "Den doble krone" som ble utformet i de to farger.

Amon-Ra, den store guden av Thebe, bærer her solskiven mellom to store portaler. Det var faraoen Akhnaton (Amenhotep IV) som innførte soldyrkelsen som religion.

Persia - de udødelige

ca. 500 f. Kr.

Fra Persia stammer den *frygiske* luen. Den kan vel sies å være en forløper for vår nisselue. Luen var i mykt materiale, ull som holdt fuktighet ute. Perserne var et krigersk folk med forfedre som var nomader. De hadde klær som var tilpasset kroppen.

Bildet er en del av et mosaikkarbeide fra det 6. århundre, San Apollinare Nuovo i Ravenna, og framstiller "De hellige tre konger". Den samme type hodeplagg var kjent fra gresk kunst hvor Zeus' munnskjenk bar en slik lue. Ved revolusjonen i Frankrike 1789 ble den røde topplua et symbol og samling for friheten. Den fikk navnet "jakobinerluen" og er blitt et varig symbol for den franske republikk. Italienske fiskere og franske galej-slaver brukte luer av liknende form på samme tid. Her til lands har vi en variant anvendt som del i enkelte bunad sammenhenger, dessuten er den også "Nissens" hodeplagg.

En ny versjon av den røde nisselua er den *blå* nisselua. Den ble særlig populær her til lands etter en TV-serie i 1999.

Fra samme periode stammer også tyrkernes *fess*, som er en nesten sylindrisk hatt uten brem. Folket her foretrakk den tunge bastante blokkform, nesten som et vern mot stadig angrep fra fiender. Fessen er vanligvis rød med svart silkedusk, men finnes også i utgaver med broderier. Variasjoner over denne finner vi brukt i mange kulturer. I 1960 -årene gikk den under navnet " pilleeske", et hodeplagg en bl.a. forbinder med Jacqueline Kennedy.

Denne *fessen* fra Tyrkia er dekorert med gullbånd og små innlagte speil og peler.

To studenter har her benyttet samme form som i opprinnelsen, men har utført arbeidene i andre farger og materialer. Hatten under har fått rullegardin bak, det er lekt rundt hattens funksjon

Antikken

Hellas og Roma - skjønnhet og makt.

ca. 700 f.Kr. - 500 e. Kr.

I Hellas var det ikke vanlig med hodeplagg, i alminnelighet gikk en barhodet. Kvinnene hadde gjerne langt oppsatt hår som etter hvert ble stadig flottere og mer innviklet. Upleiet, glatt hår var hos grekerne tegn på sorg. Hårpynt som bånd, ringer, sløyfer eller tiara holdt håret på plass. Noe av kappen kunne også brukes som hette.

Dersom kvinner brukte hatt, hadde den gjerne stor brem. Den var helst av strå, skiveformet med topp og ga beskyttelse mot sola. Den ble oftest brukt på reiser.

Menn kunne også bruke tettsittende kalotter av lær eller filt i sammenheng med reiser.

En flat filthatt med brem ble kalt *petasos*, en kalott av lær eller filt hadde navnet *pilos*. I Roma foretrakk frie borgere hatt med smal brem, bønder og arbeidsfolk brukte en tettsittende kalott som i Hellas. Idrettsmenn var gjerne kortklippet, og et bånd holdt håret på plass.

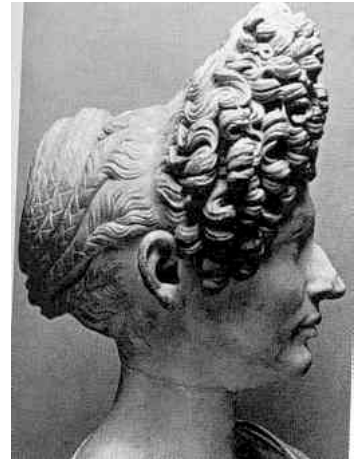

I klassiske middelhavskulturer var hatten et tegn på den frie mann. Frigitte slaver fikk tillatelse til å bære hatt. I Roma var betegnelsen for frigivelse av en slave *capere pileum*. Derav har vi uttrykket "å ta sin hatt og gå."

Litt av kappen kunne brukes som hette på samme vis som grekerne gjorde. Kappen var for øvrig benyttet som reisekappe og som slavedrakt.

Her er *keiser Augustus* framstilt som forrettende prest, med gresk - inspirert påkledning, toga. Litt av kappen er trukket over hodet.

Både menn og kvinner i romerriket brukte mye tid til personlig pleie. Romerske kvinner overtok den greske lidenskap for innviklede frisyrrer. Mens greske kvinner foretrakk langt og oppsatt hår, brukte romerske kvinner mer tid til å forme håret i krøller. Krøller var moderne under hele keisertiden.

Bysten viser et portrett av en kvinne fra ca. 90 e. Kr. Hårfrisuren er omhyggelig utført. Tette krøller i nakke og korte krøller i pannen står i sterk kontrast til det ellers følsomt modellerte ansiktet.

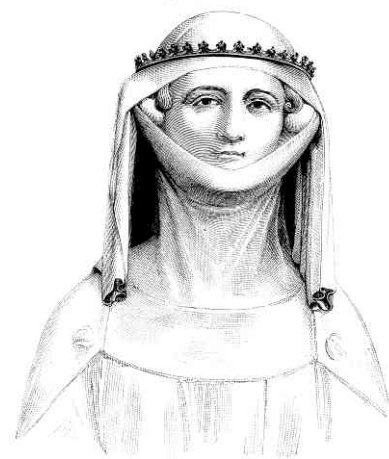
En skikk fra romertiden er bruk av brudeslør. Det ble pyntet med appelsinblomster og myrt, og sløret dekket halve ansiktet. De kristne overtok skikken som siden har holdt seg til våre dager.

Studentene viser her to hatter i filting, inspirert både av materialet, form og funksjon fra antikken.

Romansk periode – bot og bedring

ca. 700 - 1250 e. Kr.

Kirken hadde stor makt og innflytelse. Under påvirkning fra kirken begynte kvinnene å dekke til hår og kropp, og hodebekledning ble en viktig bestanddel av kvinnedrakten. Den ble anrettet med stor omhu. Skikken med å dekke til håret er et påbud fra Paulus i 1. Korinterbrev, 11. kapittel. Når gifte kvinner viste seg offentlig skulle de ikke vise håret. De trakk kappen over hodet, eller de bar hodelin. (slør og hodebånd.) Linbånd svøpt rundt haken og hodet var typisk hodebekledning for kvinner i 13. århundre. Over var en stivet pannestrimmel av lerret. Over dette lå gjerne en krone som ofte var takket. De ugifte kvinnene hadde derimot ingen hodebekledning. Løst hår var deres privilegium. Deres hår var enten frisert i en enkel knute eller fletninger, eller det hang fritt ned over skuldrene. Som hårpynt kunne de ha en blomst eller en krans av metall.

Mennene gikk oftest barhodet, men kappen hadde hette som kunne trekkes over hodet, *hettekappe*. Hettekappen ble overtatt av den katolske kirke i form av messehagl, den ble hyrdenes kappe, og kappe for pilegrimmene. I slutten av

perioden fikk hetten en tendens til å vokse, den bakerste delen fikk en forlengelse, et signal om overgang til en ny tid.

Det var også viktig å kle seg etter sin stand. Om dette var det faste regler. På 1100-tallet ble en borgerdame straffet fordi hun kledde seg som en adelsdame. De kostbareste fargene var forbeholdt adelen. De billigere fargene som gult, svart, rødbrunt, grått, lys blått var for andre folk.

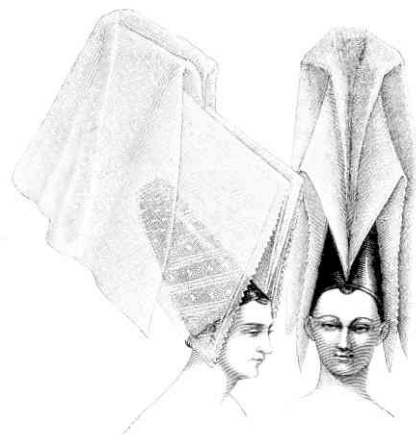

Hetten med kort skulderslag er utført i filting. På kanten er brodert symboler som er gjenkjennelig for den kulturen plagget skal brukes i. Dette var periodens mest karakteristiske hodebekledning.

Hodeplagget til høyre har *fessens* flatpullede form, og fargen er rød. Et tynt tørkle i bomull skjuler håret. Disse to typer hodeplagg kunne brukes side om side.

Gotisk - det himmelstrebende

ca. 1250 - 1500

I gotisk tid var det Frankrike som inntok lederposisjonen, og Burgund ble toneangivende ang. mote. Som i byggeskikken, var det spisse og himmelstrebende former som var karakteristisk. Den romanske drakt var laget vesentlig innenfor normale høydemål, mens den gotiske vokste utover hode og skapte en lang og slank silhuett.

Det var stor variasjon i hodeplaggene. Kvinnene kunne bære hatter i ulike varianter. *Hennin*, var en høy kjegleformet hatt med luftig nedhengende slør. Sløret kunne være kort eller langt. Det var etter korsfarertiden disse meterhøye hatter kom på mote. De var hentet som inspirasjon fra Tyrkia, der kalt *turtur*. Disse hattene forekom vesentlig hos den burgundske adelen, samt hos et mindre antall hoff ellers i Europa. *Hennin* kunne også bli båret av et stativ som var hornformet, hjerteformet eller sukkertoppformet.

Jan van Eyck: Giovanni Arnolfinio og hans brud, 1434

Kvinnens hår kunne ordnes som her i to horn. Over hang et hodeklede som et bevis på at hun er gift.

Mannens hatt er i myk fløyel, har høy pull med brem som ga ulike muligheter for variasjoner i uttrykket.

Kvinnene hadde nå sterk innflytelse på sæder og skikker, det var i denne perioden en fikk kjennskap til knapper som mongoler og tyrkerne brukte. Dermed kunne klesdrakten bli tilskåret og mer tettsittende i snittet. På mansdrakten kom det nå lommer på innsiden av ermekåpen.

Hette med kraeliknende skulderstykke, *hetteslag*, ble fortsatt den moderne mannens hodebekledning, en videreføring av hettekappen fra forgående periode. Etter hvert ble spissen på hetta forlenget, slik at den kunne snurres rundt hodet som en turban. Den kunne også brukes som halstørkle i kaldt vær. I Italia kom det forordninger om at "struten" ikke måtte være mer enn 4,5 m lang, ettersom den kunne forårsake trafikkulykker.

Etter den burgundske moten ble hetten båret på en ny måte. En stakk hodet inn i åpningen som var beregnet for ansiktet, slik at hele hetten ble plassert oppe på hodet som en turban. Foruten hetteslaget fikk den røde topplua større og større innpass. Den ble særlig bondens hodeplagg.

Jan van Eyck: Mann med turban, 1433

Turbanen er opprinnelig et persisk hodeplagg som ble brukt av både arabere og orientalske folkeslag. Den ble senere et moteplagg under Napoleonstiden. Varianter av denne brukes fortsatt i disse kulturene.

Jan van Eyck: Giovanni Arnolfini, c. 1438

Portrettet viser den samme forretningsmannen. Arnolfini som ovenfor. Her er hodeplagget en polstret tøytring drapert med stoff. Dette ble en annen variant av turbanen.

***Roger van der Weyden:
Kvinneportrett,
ca. 1460***

Kvinner av høyere sosial rang barberte hårfestet for at pannen skulle virke høyere. Øyebryn ble også nappet vekk.

Rogier van der Weyden:
Portrett av en kvinne, 1435/40

Det var vanlig å feste et hvitt slør av tynn lin eller bomull på en metallramme som rammet inn hele ansiktet. Dette hodeplagget likner på det samme som mange nonner har anvendt. Denne type hodeplagg ble også overtatt av landsens befolkning, og har overlevd som del av nasjonale kostymer opp til vår tid.

Studentarbeidet til venstre har hentet inspirasjon fra den gotiske arkitekturen, det himmelstrebende. Lua til høyre kan snurres rundt halsen. Den lange "struten" fungerer som et skjerf.

Renessanse - tid for gjenfødelse og fornying

(tidlig renessanse og høyrenessanse)
ca. 1450-1640

Piero della Francesca: Federigo da Montefeltro, hertugen av Urbino , 1472-73.

Baretten ble hodeplagget fram for noe annet som en knytter til renessansen. *Baretten* ble brukt rundt om i Europa i høyrenessansen både av kvinner og menn. Det er et alpelueliknende hodeplagg uten skygge. Den ble laget av mykt stoff, oftest fløyel, pyntet med fjær og snorer. Den kunne ha en liten brem.

Piero della Francesca: Battista Sforza.

Det var nå lov å vise håret som helst skulle være lyst. I ungrenessansen ble håret hos kvinner frisert på forskjellig måte. Det ble flettet inn bånd og smykket med edle stener. Høy barbert panne var fortsatt moderne. Unge jenter pyntet seg med blomsterkranser og guirlander, hårnett og perlesnorer. I dealene fra anikkens Hellas ble kopiert. Perioden var den store tid for hodebekledningens utsmykking. Den loddrette linjen ble avløst av den vannrette - i klær og bygningskunst.

Leonardo da Vinci: Mona Lisa, 1503.

I høyrenessansen ble frisyren forenklet, en brukte ofte et tynt slør over det utslåtte håret slik som Mona Lisa har her. Gifte kvinner bar alltid hetter eller slør, flat hodebekledning eller de hadde overtatt mannens barett.

**Leonardo da Vinci: Beatrice d`Este
15 år**

Unge jenter brukte gjerne et heklet hårnett f. eksempel i metall. Perlebånd signaliserte også renhet og uskyld. Jomfru Maria er i kunsten ofte smykket med perler.

Karakteristisk for renessansens "tyske mote" er perleluen. Den skjuler håret. Over denne ble det båret en barett med strutsefjær.

Adelsdamene var iført "perleluer" der stoffet var dekket av utsøkt pynt. Edle stener var møysommelig festet til hodeplagget. Perlestikkerne, som de kaltes, var blant tidens mest verdsatte håndverkere.

Jacob Binck: Dronning Dorothea av Danmark, 1550.

Dorothea var gift med Christian 3. og er her iført en slik perlebesatt lue og en baret kunstferdig dandert.

Humanistene var opptatt av å studere, på jakt etter bøker, kunnskap, vitenskap og utdanning. Baretten ble et hodeplagg som særlig ble knyttet til lærde menn.

L. Cranach: Portrett av Martin Luther, 1533

Luther-baretten med nakkeklaff var alminnelig i Nord - Europa ca. 1515-30. I dag er betegnelsen baret et hodeplagg en særlig forbinder som del av den militære uniform.

Hans Holbein: Henrik 8. 1542.

Baretten var i seg selv nøktern. Men den kunne signalisere rikdom og makt med f. eks. brodering i gull og sølv. Den kunne også være pyntet med dusker eller fuglefjær. Helskjegg var med på å understreke verdighet.

Omkring 1500-tallet overtok Spania lederskapet innen moten. Svart og mørkere farger dannet bakgrunn for smykkeprakt etter erobring fra India og Amerika.

Baretten ble erstattet med en høy hatt med smal brem. Den ble båret av både damer og herrer.

Både menn og kvinner brukte den sirkelrunde stivede pipekrave. Kragen som modell var langt inn i forrige århundre en del av prestedrakten her i landet. Pipekraven utviklet seg til "møllestenskrave". Den var ubekvem å ha på, noe som tvang hodet til en stiv holdning.

Denne studenten har gått ut fra sirkelen som form. Den er dekorert med abstraherte planteformer som er et mønster fra egen bunad. Deretter er stoffet rynket og festet på en stoffkant.

Barokken – kontrastenes tid

ca. 1640- 1720

Tidlig i barokken var det ikke noe toneangivende hoff i Europa. Imidlertid var Holland blitt en stor handelsnasjon med en rik borgerstand. Det ble den *hollandske borgerlige nøkterne* mote som regjerte, og svart ble den dominerende farge i klesdrakter.

Den *stivede* kniplingskraven avløste pipekragen fra renessansen, og la seg ned rundt skuldrene slik at den virket rund og feminint skrånende. Håret var utildekket i halvlange lokker. I motsetning til renessansen skulle håret nå være mørkt, og blonde kvinner pudret håret brunt.

Rembrandt: Kvinneportrett med strutsefjærvifte, ca. 1660.

Protestantene brukte lite eller ingen pynt. Dette viste seg også i kirkeinteriøret.

Vermeer: Melkepike, 1656-1661.

Bildet viser en kvinne i sitt husarbeid. På hodet har hun en myk hette med oppbrettet kant. Modellen ble båret av alle samfunnslag. Tjenestekvinner bar gjerne en av lin eller annet lyst tøy.

Peter Paul Rubens: Marchesa Brigida Spinola Doria, 1606.

Flandern var derimot under spansk innflytelse og motreformasjonens tankegang. For å gi plass til "møllesteinkragen" utviklet fra renessansen, ble hårfrisuren oppadstrebbende. Kragen var sydd av tynt lerret, pipet og stivet opp av et trådstativ.

Caravaggio: Matteus' kallelse, (detalj) Roma.

Tidlig i perioden brukte kvinner og menn hodeplagg med høy pull og bred brem av bløt filt, med bånd eller vaiende strutsefjær.

Hyacinthe Rigaud: Ludvig 14.

Fra 1660 ble det hoffet rundt Ludvig 14. og Versailles som ble toneangivende. Tunge stoffer som damask, fløyel, brokade og kniplinger ble tatt i bruk. Kniplinger var den store mote i barokken, opprinnelig innført av Katarina av Medici. *Kniplinger* ble etter hvert det aller viktigste tilbehøret, anvendt som bl.a. halstørkle, en forløper for slipset. Da

pipekraven falt ned ble det moderne for menn med lange krøller nedover skulderen. Det en ikke hadde fra naturen måtte suppleres kunstig. Det ble derfor moderne med parykker med lange lokker, allongeparykker. Det sies at Ludvig 14. innførte parykken for å skjule sin skallethet. Hjemme ble disse tatt av, og en bar en kalott eller nattlue. Parykken er fremdeles bevart hos engelske dommere.

Parykken ga høyde til figuren, og med den var en kledd. Hatten ble det nå ikke plass til. Den ble båret under armen eller i hånden.

Tilsvarende mannens oppadstigende parykk, ble det moderne for kvinner med *fontange*. Det var en tårnliknende hodepynt, en kappe, bygget opp med bånd og sløyfer over et trådskjelett av messingtråd. Det var en kappe kantet med stivede kniplinger som sto rett opp. Det hele ble knyttet under haken eller sammen i nakken. Dette ga høyde til skikkelsen. På samme vis som *hennin*, skulle *fontangen* gi skikkelsen en langstrakt form

Fontangen har fått navn etter en av Ludvig 14's. elskerinner, Madame de Fontange, som på en jakttur med kongen, snurret håret sitt opp med det dekorerte strømpebåndet.

Studenten har uttrykt det barokke gjennom overdreven brem, samt gedigen strutsefjær. Materialet er i filt, og for å holde bremmen oppe er det satt inn en ring av metall langs kanten.

Rokokko - tid for behagelighet og eleganse

ca. 1720 - 1785

Fontangen forsvinner. Hodet skal se lite ut, frisyren skal være lav og flat, dekket med kniplingelue eller et "hodesmykke" av fjær, blomster. Det var sammenheng mellom krinoline og frisyre. Da krinolinen var stor, skulle frisyren være liten. Da krinolinen ble liten, kom høyere frisyre. Håret ble pudret hvitt med hvetemel, og til det hvite håret krevdes det sterk sminking.

**Jean-Étienne Liotard: ,
Sjokoladepiken, ca. 1744**

Frankrikes tid som førende stormakt var forbi etter Ludvig 14. død. Overklassen kastet seg ut i lettsindig liv, og rokokkodamens kuppelformede skjørt var karakteristisk med en enorm bredde nedentil. En måtte gå sidelengs gjennom dørene. Det var Ludvig XV. tid, og moten spredte seg i Europa. Etter hvert gjorde Rousseaus tanker seg gjeldende, samt England seilte nå opp som fører av et verdensherredømme. Den engelske overklasse foretrakk å leve behagelig på sine gods. De gikk på jakt, drev med ridning og trengte praktiske klær. Dette banet

vei for engelsk demokratisk mote, en mote som skilte seg fra tidligere moteretninger ved at den oppsto i de lavere befolknings-lag og beveget seg oppover. Overklassen tok på seg den påkledning deres tjeneste-folk brukte. Moten opphørte å være aristokratisk.

Luene kunne ha ulike utforminger, med for eksempel runde øreklaffer, kyse eller en form som sirkel, som var rynket sammen langs ytterkanten. Det er den form vi forbinder med nattlue, dusjhettefasong. Denne fasongen er senere benyttet som hodeplagg til tjenestefolk. Særlig anvendt ble lue med buet nakkestykke og flatt pannestykke. Modellene er bl.a. bevart i våre bunad- og dåpsluer.

Bildet viser en rekonstruert modell fra perioden. Den er laget av Kjersti Prestkværn, tidligere amanuensis ved Høgskolen i Hedmark

Det ble brukt hatter av filt eller strå. Alt som var uberørt natur ble populært. Stråhattene fikk vide bremmer og flate puller De ble brettet opp eller knyttet ned med et bånd, og fikk dermed ulike fasonger.

Thomas Gainsborough: Mary, grevinne av Howe, ca. 1763-64

Det var særlig i England at flat landlig stråhatt ble moderne, påvirket av den landlige stil. Det passet seg ikke å være solbrent, derfor var en nøye med å beskytte ansiktet med solhatt, ev. parasoll. Hatten kunne også være av silke, pyntet med bånd og kunstige blomster.

Det nygifte paret nedenfor er malt ute i naturen, Rousseaus tanker hadde fått innpass. Hustruen er iført silkekjole i pastellblått, pastellfarger var høyeste mote. På hodet bærer hun en stråhatt i naturmateriale, og mannen en trekanthatt.

Thomas Gainsborough: Robert Andrews og hustru, ca 1749

Etter hvert vokste damenes frisyre og hatter igjen til eventyrlige størrelser. Ved Ludvig 16. tronbestigelse i 1774 var frisyrene så store at ingen kvinne kunne bygge den opp selv. Det ble lagt en pute på hodet av hestehår som håret ble viklet rundt og festet med nåler. Som tidligere nevnt; Da krinolinen er stor, skal hodet være lite. Da krinolinen blir mindre, kommer de høye frisyrene tilbake, og de kunne gi plass for dekorasjoner. Det ble således sagt at Marie

Antoinette bar de prektigste skutene i den franske flåte i håret. Haken var midtpunktet mellom sko og topp på frisyren. Det tok timer å bygge opp en slik frisyre, og det kunne gå lang tid før vask ble foretatt. Derfor var kløpinnen et uunngåelig redskap.

På slutten av rokokko -perioden var det moderne for menn med en hale av hår og flate krøller ved ørene. Hestehalen ble samlet i en pung av silke, knyttet med en sløyfe. Ansiktet ble rammet inn av en lav hvitpudret frisyre. På hodet ble hatten brettet opp like mye fra alle kanter, "trekantet hatt". Men det var nesten umulig å gå med hatt på de hvitpudrede parykkene uten å ødelegge dem. En gikk derfor som før med hatten under armen, armhatt. Etter ca. 1760 gikk parykken av mote. Senere ble resultatet en

tokantet hatt. Dette var en forløper for den hattemodell som ble brukt i empiretiden, napoleonhatten.

**Adlof Ulrich Wertmüller:
Marie Antoinette 1788**

Marie Antoinette er her i en lav bred kruset hårfrisyre, pudret blond.

Hodeplagget, en "dverghatt", vant innpass hos alle damer som ville være naturlige, ble det skrevet i Paris i 1779.

Moten svaiet fram og tilbake, mellom høy og lav, overdådig og enkel.

Studenten har laget en norsk versjon, en hel sætergrend bæres på hodet. Inspirasjonen er antagelig hentet fra Marie Antoinette´s skuter.

Klassisisme og empire - imitasjoner og mangfold

1800 - tallet.

Denne perioden representerer ikke en egen stilperiode. Det er en periode der en henter tilbake og imiterer stiler fra tidligere tider. At en ny tid var under oppseiling, grunnet seg bl.a. i utgravingene av Pompei og Herculaneum ca. 1750. Det ga en sterk romantisk holdning til gresk og romersk stil. Den klassiske oldtid kom opp i dagen, det førte til en renessanse og kopiering av klesdrakt og gjenstander fra den tiden. Tiden etter revolusjonen i Frankrike krevde at adelen også arbeidet. Den engelske overklasse hadde allerede tatt i bruk den praktiske borgerlige drakt. Mode à l' anglaise, ble populært i Frankrike. Marie Antoinette hadde selv prist et enklere landsens liv ved å anlegge en landsby i parken Versailles. Spaserturer, behov for frisk luft krevde mer ledighet i hårfrisyrer og tøy. Håret lot henge i løse lokker ned på ryggen, og på hodet store stråhatter som skjermet for sola. Rousseaus tanker om "tilbake til naturen" hadde gjort seg gjeldene. Retningen som nå følger går under navnet *Ny - klassisisme*.

Ny-klassisismen. faller i flere avsnitt, kalt opp etter lederskapet i Frankrike.

Louis XVI. stil, (ca. 1750 - 1789) blir derfor en mellomting mellom døende rokokko og klassisisme. Marie Antoinette førte

selv an i denne retningen, men den fikk en brå slutt ved henrettelsen 1889. Men idealene fra det klassiske var vekket..

Under dirktorietiden, revolusjonstidens stil (ca. 1789 - 1804) ble det vist en enda sterkere beundring for det greske klassiske. Det ble etter hvert en strengere stil, og kvinnen liknet en klassisk søyle, der kapitelet var en stor kyse, som for øvrig holdt seg gjennom hele 1800-tallet. Kysens brem ble bøyd nedover med bånd under haken. Ansiktet syntes å sitte dypt inne i en kalesje. En kledde seg á la grecque, kvinnene satte håret opp i gresk frisyre.

Bruk av strusefjær og turbaner var inspirasjon fra Østen. Det ble moderne ved hjelp av løshår å skifte hårfarge flere ganger daglig. Ved hundreårsskiftet blir det moderne med kortklippet hår. Håret var ikke pudret mer, naturlig hårfarge var kjennetegn på republikansk innstilling. Pudder var royalistisk, og en pudret frisyre kunne bringe en under guillotinen.

Jacques-Louis David:

Portrett av Madame Récamier, 1800

Titus-frisyren ble moderne ved år-hundreskiftet, det var en kortklippet frisyre med små krøller ned i pannen. Et pannebånd holdt de myke lokkene sammen. . Frisyren ble også omtalt som à la victime. Den etterliknet en nakke som var barbert før henrettelse

J.L. David: "Napoleon", 1801

Menn brukte hatt med brem brettet opp foran og bak. Hatten ble satt på tvers av hodet, og fikk form av en halvsirkel. den gikk under navnet napoleonshatt.

Ellers ble brukt en type flosshatt som hadde sylindereformet høy pull, den var noe bredere oppe enn nede. Den ble også kalt operahatt. En type *chapeau claque* kunne slås sammen. Den var lett å legge under stolen under operabesøket.

Empire, keiserstilen, (1804 -1815). Napoleon ble kronet til keiser 1804. Hans drøm var et verdensrike, imperium, som det romerske. Egyptiske motiver som løveføtter og sfinxer blandet seg inn i den gresk - romerske klassiske stil. Det ble en streng, militær stil med ornamenter som urner, kranser og rosetter fra antikken. I kvinnedrakten var livlinjen høyt oppunder brystet, kjolen fikk puffermer med lange hansker eller ettersittende ermer. Kvinnens silhuetten var som en jonisk søyle.

**Louis David: Detalj
frakroningen av Napoleon 1,
1804**

Fortsatt ble kysehatten med en kalesjeformet skygge som gjemte ansiktet brukt. De var som vannrette rør, skygget for solen. Hårfrisuren hos kvinner skulle virke liten. Dette førte til bølget, flettet hår eller knute i nakken som hos grekerne, eller krøllet hår

som hos romerne. Kvinnene pyntet seg med flotte kammer, spenner, diademer, bånd og fjærpynt. Det var i grunnen små endringer i kroppsform, klesform og silhuett fra direktorietiden.

Keiserinne Josefine med diadem på hodet, en hårpynt som også ble brukt i antikken som et hersker-symbol.

Jean-Auguste-Dominiqu Ingres: Mademoiselle Caroline Rivière, 1805 -15

Det ble vanlig med midtskill i hårfrisuren. Håret ble samlet i en flat topp. En tykk flette kunne også bli lagt rundt hodet. Igjen var det tillatt å pudre seg for å bli marmorlik de antikke statuene.

Biedermeier ca. 1825-1840. Den økonomiske utvikling rundt 1820 førte til større kjøpekraftig publikum, og maskiner gjorde framstilling av varer billigere. Etter Napoleons fall ble interesse for stil rettet mot et mer romantisk tilsnitt, en ville vekk fra den kjølige empiren. En søkte tilbake til tiden før revolusjonen, tok for bilde i en slags borgerlig barokk-, rokokkostil med etter hvert flere lag skjørt. Livlinjen kom i normal høyde, korsettet kom etter hvert tilbake, og damenes hodepynt var mangfoldig og fantasifull. Det var kunstferdige frisyre med oppsatte fletter og krøller. Gjennom lang tid var sidekrøller moderne. Dette var lokker av farget råsilke som ble rullet opp i to tykke pølser. Kvinnens silhuett var som et timeglass.

**Mathias Stoltenberg:
Ingeborg Møinichen 1831**

Stoltenberg regnes som den betydeligste portrettmaler i Norge i denne perioden. Etter omflakkende liv ble Vang i Hedmark hans faste tilholdssted. Her var det embetsstanden som hadde ressurser til å la seg portrettere. Kysehatten var karakteristisk hodeplagg. Den var laget av strå, filt, kniplinger eller stoff som var rikt pyntet med blomster, frukter og sløyfer. De ble holdt på plass med knyttebånd under haken. Kapper i blonde eller tynne stoffer, *hodekappe*, var rundt 1830 ganske store. Den var vesentlig til innebruk.

Ny - rokokko - Krinolinetiden ca. 1850-70. Tendenser i stil påbegynt som biedermeier, fortsetter sin utvikling i siste halvdel. Det var damemotene fra det franske hoffet, den keiserlige rokokko, men også dristighet i snitt fra *demimondene* en nå ville imitere. Gledespiker hadde en anerkjent sosial stilling. Det var i denne perioden skjortevidden vokste til enorm størrelse, og det ble nødvendig med et stativ av fiskeben, bambus eller stål for å bære kjolen oppe. Hodet skal som i rokokkotiden virke så lite som mulig. Kysehatten som har utspilt sin rolle, avløses av *hodekappen* eller en liten hatt, kapott, rikt dekorert. Den knyttes også under haken med silkebånd.

Mathias Stoltenberg:

Hanna Winsnes 1850:

Hanna Winsnes er kjent for sin kokebok, og ble god venn og fortrolig støtte av Stoltenberg.

Hodekappen som hun har på hodet er nå blitt lavere enn for noen år siden. Håret er skilt i midten. En kunne ha korketrekkerkrøller, runde "wienerbrød" ved ørene eller knute i nakken på 50 - tallet.

Hos de kondisjonerte kunne håret synes. Bondekonene hadde gjerne en tettsittende svart konelue.

Historisme ca. 1880-90. Gjennom tidene har stilperioder fulgt etter hverandre med sin karakteristiske spesielle stil, avhengig av smak og tenkemåte i perioden. Men fra nå av ble det en broket tid. Det var forskjellige idealer som en kan sette sammen. Ulike materialer og former kunne kombineres. Denne perioden med ulike blandingsfenomener er ikke en stilretning, det er heller en epoke som vi kaller *historisme*, også kalt *stilforvirring*.

Krinolinen ble avløst av køkjolen, betoningen hos kvinnen var brystet og baken. Bakpartiet ble framhevet ved å samle vidden av skjørtet bak, i en såkalt kø.

Foran ble brystet presset opp ved bruk av korsett, en fikk "duebryst". Fra siden ble silhuetten sammenliknet med en påfugl. På hodet var det hatter pyntet med fjær og bånd. En populær type var tyrolerhatten med små bremmer og fjærpynt. Håret ble gjerne gredd bakover, samlet i en knute høyt opp på hodet.

Christian Krohg: *Albertine*, 1886 - 87.

Studentens utgangspunkt var her en kjøpt filthatt. Halve bremmen ble klippet løs og løftet opp. Kuler av filtet ull ble satt på som dekor. Kysehatten nedenfor er karakteristisk for en stil som går igjen over lang tid.

Jugendstil -den nye stil

ca. 1890-1910

Rundt 1900 gjorde teknikk og maskiner det mulig å masseprodusere varer. Livsvaner ble endret, en trengte klær for ulike anledninger som yrke, fritid, sport, selskapelighet.

Masseproduksjonen gjorde at håndverket og kvalitet på varene ble satt til side. En reaksjon på dette ble Jugendstilen som legger vekt på helhet, håndverksmessig kvalitet, estetikk og funksjon. Ang. form hentet en inspirasjon i naturens myke organiske linjer. Kvinnefiguren var selve eksempelet på den svaiende og bølgende linjen, og livlinjen ble til "vepsetalje". Planteformer, insekter som libellen, øyestikkeren ble yndet motiv. I enkelte land ble det foretrukket mer geometriske

former. Det ble igjen moderne med store høye frisyreer og dertil hatter så store som vognhjul, like store som før den franske revolusjonen. De ble fortsatt pyntet med fjær, bånd og sløyfer.

Studenten har utformet denne modellen av sirkler, kledd med silkebånd. Det er en forenkling av stilen, mer

mot det geometriske som den skotske arkitekten Charles René Mackintosh innledet.

Inspirasjonen til denne modellen er libellen eller øyenstikkeren. Eleganse er gjennomført i materiale og dekor. Som signal er det også klippet ut en libelle i metall som dekorativ pynt

Dette arbeidet prøver å framstille det grasiøse som et insekt kan gi inntrykk av. Disse egenskapene er uttrykt ved hjelp av luftig materiale bl.a. tyll. På puller er det dekor av søvtråd.

Her kan en få illusjon av en svane som har lagt seg langs kanten på hatten. Arbeidet er utført i tovet ull, en oppnår derved en fiberfølelse som av svanens fjær.

Funksjonalisme - enkelt og praktisk

ca.1915 - 1930 1920 - 1945-slutten 1900-tallet.

Det er i dette århundre trender skifter med akselerende hastighet. Årsaken ligger i industrialisering og masseproduksjon. Det blir likestilling i yrkeslivet, klærne må være hensiktsmessige, det enkle blir foretrukket. Kvinnesak begynner å gjøre seg gjeldene i moten.

Fra 1920-25 ble hattene mindre og fikk klokkefasong, bøttefasong.

Frisyren var kortklippet, cutting, og hatten ble trukket godt ned i pannen slik at damene måtte bøye nakken bakover når de ville hilse på folk.

Til selskapsbruk ble bøttehatt, turban med strutsefjær populært. Hatten ble mindre , med oppbrettede bremmer og pyntet med fjær, bånd eller slør.

I andre del av funksjonalismen ble alpeluer igjen moderne. Ungdom brukte en form som hadde mønster som en appelsinbåt, en type vi fremdeles finner i uniformsluer.

Menn gikk ikke barhodet ute, men kunne bruke myke grå filthatter med brem og bånd. Flosshatten ble borte til daglig bruk, mens en gråfarget ble brukt til bryllup. Ulike typer skyggeluer, caps i tweed var populære. Lueposen ble festet til skyggen med en trykknapp. Capsen har i vår tid fått en renessanse, men nå snudd bak- fram, er en del av skaterne`s antrekk.

I siste del av 1900-tallet har det ikke vært moderne å bruke hatt. De fleste gikk barhodet. På moteoppvisninger har det vært gjort forsøk på å få hatten på mote igjen, uten at dette har lyktes. Hatten ble bare brukt av noen ganske få kvinner. I stedet la en vekt på utforming av hårfrisyrer.

Ulike grupper av ungdom viste vei. Punkerne hadde fargerike frisyrer som minnet om hanekammer. Andre grupper hadde gjerne rastahår, en slags tovet hår, innsatt med bivoks. En annen variant var å flette masse små fletter. Andre barberte vekk håret på hodet slik at det ble bar isse, skinheads.

Studenten hadde en ferdig filthatt som utgangspunkt. Bremmen ble klippet opp, stoff og dekor så sydd på for hånd. Det ble en ny versjon av bøttehatten

Forslaget til hodepynt på "2000-årsfesten" var en liten hatt uten brem, pyntet med bånd og sløyfer. Formen ble laget i pappmasjé og trukket med stoff. Den ble tatt i bruk, og fungerte til det den skulle, skape feststemning.

Bildeoversikt

Bilder s. 11	Meidum, Detalj av bildet prins Rahotep og hans kone Nofret, ca. 2550 f.Kr.	Veronica I ons, <i>The library of the world ´s myths and legends</i> ,s.25 Egyptian Mythology 1997
Bilder s.12	Amarna, Nefertiti, ca. 1379-1366 f.Kr.	Veronica I ons, <i>The library of the world ´s myths and legends</i> s.26, Egyptian Mythology 1997
Bilder s. 12	Memfis, Kong Narmes sminkepalett, ca. 3100 F. Kr.	Veronica I ons, <i>The library of the world ´s myths and legends</i> , s. 24 Egyptian Mythology 1997
Bilder s 12	Den doble krone	<i>Klær og moter. Klær i Oldtiden</i> s.14 Esstess - forlaget

Bilder s.13	Amon Ra, den store guden av Thebe, med solskiven mellom to store portaler	Veronica I ons, <i>The library of the world`s myths and legends</i> s.93 Egyptian Mythology 1997
Bilder s.15	Detalj fra mosaikkutsmykking San Apollionare Nouvo, Ravenna	Rosella Vantaggi, <i>Ravenna und seine Kunstschatze</i> , Narni-terni 1987
Bilder s. 16	Studentarbeid	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilder s. 16	Hatt fra Tyrkia	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilder s. 17	Studentarbeider	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilder s. 19	Skiveformet hatt med kjegletopp	<i>Europeisk drakthistorie</i> , s. 9 Yrkeslitteratur as, Oslo 1995
Bilder.s. 20	Petasos og pilos	<i>Europeisk drakthistorie</i> , s. 9 Yrkeslitteratur as, Oslo 1995
Bilde s. 20	Augustus, etter 27 f. Kr.	<i>Aschehougs Kunsthistorie bind 2</i> s.46 Oslo 1995
Bilde s. 21	Keiserinne Messalina	Rachel H. Kemper, <i>A history of Costume</i> , s.49 Europa Verlag 1977
Bilde s. 21	Kvinneportrett ca. år 90 e.K r.	H.W.Janson, <i>Verdens kunsthistorie bind s. 173</i>

Bilde s. 22	Studentarbeider	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilde s. 23	Krone med slør, 14. århundre	<i>Hats</i> s.48 Amsterdam 1998
Bilde s. 24	Studentarbeid	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilder s. 25	Hennin med slør, ca.1450	<i>Hats</i> , s.38 The Pepin Press
Bilde s. 26	Jan van Eyck, "Ekteparet Arnolfini",1434	Privat kort Walborg Fjeldstad
Bilde s. 26	Hette fra 12.århundre	<i>Hats</i> The Pepin Press design book Amsterdam 1998
Bilde s. 27	Jan van Eyck "Mann med turban" 1433	<i>Aschehougs kunsthistorie bind 2</i> s. 93 Oslo 1995
Bilde s. 27	Jan van Eyck, Giovanni Arnolfini ca. 1438	Norbert Schneider, <i>Art of The Portrait</i> , s.35 Benedikt Taschen VerlagTyskland 1994
Bilde s.27	Roger van der Weyden, Portrett av en dame, ca. 1460	<i>Norbeth Schneider, The Art of The Portrait</i> , s.40 Benedikt Taschen Verlag, Tyskland 1994,
Bilder s. 28	Roger van der Weyden Portrett av en dame, ca. 1435/40	<i>Norbeth Schneider, The Art of The Portrait</i> , Benedikt Taschen Verlag s. 40
Bilder s. 28	Studentarbeider	Foto: Walborg Fjeldstad

Bilder s. 29	Piero della Francesca, Hertugen av Urbino, Fedro da Montefeltro 1472-73	<i>Maleriets historie,</i> Søster Wendy Beckett Gyldendal Norsk Forlag, Italia 1995
Bilder s.29	Piero della Francesca, Battista Sforza	<i>Art of The Portrait,</i> Benedikt Taschen Verlag, s.48 Tyskland 1994
Bilder s. 30	Leonardo da Vinci, Mona Lisa, ca. 1503-06	<i>Aschehougs Kunsthistorie bind 2, s131, Oslo 1995</i>
Bilder s. 30	Leonardo da Vinci, Beatrice d'Este	Liana Bortolon: <i>The life and times of Leonardo</i> s. 65 London Paul Hamlyn Ltd. 1965
Bilde s. 31	Jacob Binck, Dronning Dorothea av Danmark	Holger Rasmussen, <i>Hattens rette brug, Hue, hat og hætte i kulturhistorien,</i> Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S 1990
Bilde s. 31	L. Cranach, Martin Luther, 1533	<i>Aschehougs Kunsthistorie bind 2, s. 154, Oslo 1995</i>
Bilde s. 31	Hans Holbein, Henrik 8. 1542	<i>Aschehougs Kunsthistorie bind 2, s. 157, Oslo 1995</i>
Bilde s. 32	Studentarbeid	Foto: Walborg Fjeldstad

Bilde s. 33	Rembrandt, Kvinneportrett med strutsevifte, ca. 1660	Søster Wendy Beckett, <i>Maleriets historie</i> , s. 202 Gyldendal Norsk Forlag 1995
Bilde s. 33	Vermeer, Melkepikene 1656-1661	Søster Wendy Beckett, <i>Maleriets</i> s. 210 Gyldendal Norsk Forlag, Italia 1995
Bilde s.34	Rubens, Marchesa Brigida Spinola Doria 1606	Søster Wendy Beckett, <i>Maleriets historie</i> , s.191 Gyldendal Norsk Forlag, 1995
Bilde s.34	Caravaggio, Matteus' kallelse ,detalj	Aschehougs Kunsthistorie bind 2,s181,Oslo 1995
Bilde s.34	Hyacinte Rigaud, Ludvig 14.	<i>Aschehougs Kunsthistorie bind 2,s199,Oslo 1995</i>
Bilde s. 35	Mette Henriksdatter Gyldenstjerne 1636-1713	Ellen Andersen <i>Moden i 1700-årene</i> Nationalmuseet, København 1977
Bilde s. 36	Studentarbeid	Foto: Walborg Fjeldstad

Bilde s. 37	Jean-Étienne Liotard, Sjokoladepiken	Christiane Stukenbrock, Barbara Tøpper, <i>1000 mesterværker, Europeisk malerkunst fra 13.19.århundre s. 538</i> , Kônemann verlagsgesellschaft 1999
Bilde s. 38	Kjersti Prestkværn, Bunadslue	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilde s.39	Gainsborough, Mary,grevinne av Howe	Privat kort Walborg Fjeldstad
Bilde s. 39	Thomas Gainsborough, Robert Andrews og hustru 1749	Søster Wendy Beckett, <i>Maleriets historie</i> , s. 240 Gyldendal norsk forlag, i1995
Bilde s 40	Bilde fra moteblad	Rachel H. Kemper, <i>A history of costume</i> , s. 111 Europa Verlag 19777
Bilde s.40	Adolf Ulric Wertmuller, Marie Antoinette	Privat kort Walborg Fjeldstad
Bilde s.41	Studentarbeid	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilde s. 44	David, Jaques-Louis, portrett av Maddme Rêcamier 1800	Privat kort Walborg Fjeldstad
Bilde s. 45	David, Jaques-Louis, Fra kroningen av Napoleon 1	Privat kort Walborg Fjeldstad
Bilde s. 45	David, J. L., " Napoleon"	Ingeborg Glambeke <i>Om kunst de siste hundre år. s. 8</i> Skolebokforlaget 1982

Bilde s.46	Jean-Auguste-Dominique Ingres, Mademoiselle Caroline Rivière, 1805	Privat kort Walborg Fjeldstad
Bilde s. 47	Mathias Stoltenberg, Ingeborg Møinichen, 1831	Lysbilde fra serien: Maleriet fra 1800-1840
Bilde s. 48	Mathias Stoltenberg, Hanna Winsnes, 1850	Ole Rønning Johannesen, <i>Hedmark i norsk billedkunst</i> , s. 33, Thorsrud a.s.,Lillehammer 1996.
Bilder s. 49	Christian Krohg, Albertine, 1886 -87	Privat kort. Foto: Walborg Fjeldstad
Bilder s. 50	Studentarbeider	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilder s. 51	Studentarbeider	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilde s. 52	Studentarbeider	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilde s. 53	Skisser av hatter	<i>Hats</i> s306,313,314, Amsterdam 1998
Bilde s. 54	Ratahår- skinheads	Foto: Walborg Fjeldstad
Bilde s. 54	Studentarbeider	Foto; Walborg Fjeldstad

Litteratur

Andersen, Ellen. *Moden i 1700-årene : fra 1690 til 1790, Danske dragter*. København , 1977.

Broby-Johansen, P. *Kropp og klær : klesdraktens kunsthistorie*. Oslo: Tiden, 1953.

Christophersen, Kirsten Holtermann. *Drakt-historie*. Bokmål [utg.] ed. [Oslo]: Yrkesopplæring, 1997.

Håberg, Kirsten Røvig. *Tekstilhistorie*. Vollen: Tell, 2000.

Kemper, Rachel H. *Costume, World of culture*. New York: Newsweek Books, 1977.

Kybalova, Ludmila, L. Kybalova, M. Lamarova, and O. Herbenova. *Modens billedleksikon*. København ,: Fremad, 1968.

Lehnert, Gertrud. *Moter, Cappelens kulturguider*. Oslo: Cappelen, 1999.

Racinet, Albert. *Illustrated history of european costume period styles and accessories ; introduction by Mary Alexander ; text translated and edited by Peggy Vance*. London: Collins & Brown, 2000.

Rasmussen, Holger. *Hattens rette brug : hue, hat og hætte i kulturhistorien*. København: Nyt Nordisk Forlag, 1990.

Søm - europeisk drakthistorie : stilepoker og draktformer. Bokmål[utg.] ed. Oslo: Yrkeslitteratur, 1995.